

DÜNYANIN BİRLİĞİNİ KAVRAMA VE KURMA ÇABASI¹

Marx ve Engels'in Modern Dünya Sisteminin Eleştirisi

Doğan Göçmen

Kant'ın *Ablakın Metafizigi* (*Metaphysik der Sitten*) adlı eserinde “baba vatan” (*Vaterland*) kavramını kullanması ve bunun karşısına “yabancı ülke” veya “dış ülke” (*Ausland*; kelimesi kelimesine çevirisi, “dış vatan”dır) kavramını koymasıyla Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'da “İşçilerin baba vatanı yoktur”² belirlemesini yapması arasında (*Ablakın Metafizigi*'nin ikinci baskısını temel alacak olursak) tam 50 yıl vardır. Kant'ın köklü bir eleştirisi olarak okunabilecek bu belirleme, köklü bir perspektif değişimine, dünyaya ve topluma dair yeni bir yaklaşıma işaret ediyor. Nedir bu yeni yaklaşımın çıkış noktası?

Bütünlüklü Ekosistem, Dünya ve İnsanlık Kuramı

Son 30 yıldır ekolojik sorunlar üzerine yaşanan tartışmalardan artık her hangi bir ülkede yapılan üretimin yakın ve uzak sonuçları bakımından bütün dünyayı, onun ekosistemini ve dolayısıyla bütün insanlığı etkilediğini öğrenmiş bulunuyoruz. Ekolojik hareketler bunu bize çok yeni bir düşünceymiş gibi sunuyorlar bazen. Oysa Marx ve Engels'in ilk yazılarından son yazılarına kadar sürekli işlenen en temel soru ve sorunlardan birisi budur. İnsanın yaşam kaynağı olan doğa ile uyum içinde yaşayabilmesi için nasıl bir toplumsal sistem kurulmalıdır? Engels, büyük olasılıkla Haziran 1876 yılında kaleme aldığı (ancak ilk olarak 1896 yılında yayınlanan) “Maymunun İnsan Olmasında Emegın Payı” adlı çalışmasında doğa, toplum, düşünce ve gezegenimizi çevreleyen ekosistem arasındaki bütünlüklü ilişkiyi bugün açısından dahi son derece çarpıcı bir şekilde dile getiriyor. Söz konusu yazısında Engels, her büyük çaplı toplumsal etkinliğin ve üretimin hem toplum hem de doğa üzerinde dünya çapında, hem yakın etkisinin hem de orta ve uzak sonuçlarının olduğunu belirtiyor. Şöyle diyor Engels:

“Mezopotamya'da, Yunanistan'da, Küçük Asya'da ve başka yerlerde tarıma elverişli toprak kazanmak için ormanları yok edenler böylece o ülkelerin şimdiki

¹ Bu yazı Kocaeli Üniversitesi Felsefe Bölümü tarafından 7-9 Mayıs 2008 tarihlerinde düzenlenmiş olan „Uluslararası Felsefe Günleri“ çerçevesinde sunulan bildiriden [bkz: Yurtseverlik, yay. Fehmi Ünsalan, Kocaeli Üniversitesi Yayın No: 331, 2008, ss. 177-211] hareketle kaleme alınan yazının mantıksal ikinci bölümüdür. Yazının tamamı için bkz: http://dogangocmen.files.wordpress.com/2009/07/insanligin_buyuk_toplumu_ve_ebedi_baris2.pdf.

² Marx, K. ve Engels, F., *Manifest der kommunistischen Partei*, Marx-Engels-Werke, cilt 4 içinde, Dietz Verlag, Berlin 1983, s. 479.

yaşanmaz hale gelişinin temelini attıklarını, ormanlarla birlikte nemin toplandığı merkezleri ve rezervuarları yok ettiklerini akıllarının ucundan bile geçirmiyorlardı.”³

Engels burada doğaya büyük çaplı müdahalenin sadece bugün açısından değil aynı zamanda gelecek açısından da dünya çapında etkili olduğuna işaret ediyor. Engels daha sonra başka benzer örnekler de verdikten sonra, insanların her geçen gün doğaya “bir fetihçinin yabancı bir halka hükmettiği gibi” hükmedemeyeceğini, kendisini “doğanın dışında duruyormuş” gibi ve ona karşı istediği şekilde davranamayacağını öğrenmek zorunda olduğunu, yani kendisinin “eti ve kanı ve beyniyle doğaya ait ve onun içinde”, kısacası doğanın ayrılmaz bir parçası olduğunu kavramak zorunda kaldığını belirtiyor.⁴ Engels bu bütünlüklü dünya görüşünden hareket ederek dünyanın her hangi bir yerinde yaşanan doğal ve toplumsal olayların hem şimdi, hem yakın, hem de uzak gelecekte dünya çapında etkili olduğunu belirtiyor. İnsanın doğa ile uyum içinde yaşayabilmesi için Engels, bilimsel ve toplumsal olmak üzere iki koşul arasında ayırım yapıyor. Bilimsel koşul, doğa yasalarını öğrenmek ve insanın, yaşam kaynağı olan doğa ile ilişkisinde bu yasaların uygun bir şekilde, yakın ve uzak etkilerini de dikkate alınarak, uygulanması ile ilgilidir. Toplumsal koşul, doğanın meta olarak işlenmesi yerine, yaşam kaynağı olarak görüleceği ve işleneceği yeni bir toplum kurmak ile ilgili. İnsanın doğayla uyumlu yaşayabilmesi için yerine getirmesi gereken toplumsal koşulların ne olabileceği üzerine aşağıda ayrıntılı olarak eğileceğim.

Engels’in doğal olayların dünya çapında etkisi üzerine söylediği, her zaman geçerlidir. Yeni Çağ ile birlikte bu artık iktisadi, kültürel ve entelektüel ilişkiler için de geçerlilik kazanmıştır. Çağımızı, tüm insani ilişkiler açısından ele aldığımızda, gerçekten ‘insanlık çağı’ olarak tanımlayabiliriz. Bu ilişkiye ilk dikkat çeken Marx ve Engels değildir kuşkusuz. Bugün felsefe, toplumsal ve siyasal bilimlerde hakkının hiç verilmediğine inandığım Thomas Morus’un (1478-1535), *Ütopya* adlı eserinde hüküm süren toplumsal ilişkilere alternatif olarak sunduğu yeni toplum düzenini “Yeni Dünya” olarak adlandırıyor. Yani Morus sadece Avrupa veya Hıristiyanlığın hâkim olduğu dünya parçası için önermiyor *Ütopya*’da tasarladığı toplum düzenini. Tersine onu bütün insanlık için tasarlıyor. Dahası Morus 1516’da yayınlanan *Ütopya*’sını örneğin Platon gibi gerçeklikten tamamen kopuk olarak tasarlamıyor. Aksine onu, bir dünya sistemi olarak kavradığı kapitalizmin köklü bir eleştirisi ve ona radikal bir alternatif olarak sunuyor. Buna karşın burjuva çağında oluşan bu yeni ve bütünlüklü insanlık ilişkisine dair en çarpıcı ifadeyi Marx ve Engels sunmuştur bize. Şöyle diyorlar *Komünist Manifesto*’da:

“Burjuvazi dünya pazarını sömürmek ile bütün ülkelerin üretimine ve tüketimine kozmopolitik [evrensel,- DG] bir şekil kazandırmıştır. O endüstrinin ulusal tabanını ayakları altından çekip aldı, gerçilere büyük üzüntü vererek. Çok eski ulusal endüstriler yerle bir edildi ve her gün yerle bir ediliyor. Yeni endüstriler onların ayağını kaydırıyor. Bu yeni endüstrilerin yerleştirilmesi bütün uygar uluslar

³ Engels, F., *Dialektik der Natur*, Marx-Engels-Werke, cilt 20 içinde, Dietz Verlag, Berlin 1986, s. 453.

⁴ Engels, age., s. 453.

için bir ölüm kalım sorusu haline gelmektedir. Bu endüstriler sadece yerel hammadde kullanmıyor. Aynı zamanda en ücra köşelere ait olan hammaddeleri işliyorlar. Ve bu endüstrilerin ürünleri sadece buldukları ülkelerde kullanılmıyor. Aynı zamanda bütün dünya parçalarında tüketiliyor. Eski, yerel ürünlerle giderilen gereksinimlerin yerine yenileri geçiyor. Bu gereksinimlerin giderilmesi için en uzak ülkelerin ve iklimlerin ürünlerine gereksinim vardır. Eski yerel ve ulusal kendi kendine yeterlilik ve kapalılık yerine uluslararası bütün boyutları kapsayan bir ilişki ve karşılıklı bütün bir bağımlılık ilişkisi geçiyor. Ve maddi üretimde olduğu gibi düşünsel üretimde de aynıdır. Teker teker ulusların düşünsel ürünleri ortak ürün/değer haline gelmektedir. Ulusal tek yanlılık ve sınırlılık git gide olanaksızlaşıyor ve birçok ulusal ve yerel edebiyattan bir dünya edebiyatı oluşuyor.”⁵

Görüldüğü gibi Marx ve Engels, dünyanın zaten var olan doğal bütünlüğüne toplumsal ilişkilerde olan bütünlüğü de eklenince gerçekten evrensel bir bütünlükten hareket edebileceğimizi düşünüyorlar. Fakat bu iktisadi, kültürel ve entelektüel birliğe ve zaten var olan doğal ve ekosistem açısından gözlenen bütünlüğe karşın dünya siyasi sistemi küçük küçük parsellerden oluşuyor. Etienne Balibar bu parsellenmişliği, yani yüzeye yansıyan parçalanmışlığı ve düalizmleri temel aldığı için dünyanın bütünlüğünün bir hipotezden başka bir şey olmadığını ileri sürüyor.⁶ Buna karşın, Marx ve Engels yüzeye yansıyan parçalanmışlığın derinliklerinde yatan birliği gördükleri için, Kant ve Smith’in 18. yüzyılda çözmeye çalıştıkları bu sorunun çözülmesi için 19. yüz yılda artık toplumsal ön koşullarının da oluştuğundan hareket ediyorlar.

Engels’in Kant’a Dair Eleştirisi: Burjuvazi, Pazar ve Baba Vatan

Burada ortaya birçok soru atmak mümkün. Örneğin aynı sorunları çözümleyen 17. veya 18. yüzyıl düşünürleri, Marx ve Engels’de gördüğümüz bu bütünlüklü dünya görüşünü neden ifade edememişlerdir? Bunun kuşkusuz bir çağa damgasını vuran bilimsel yaklaşımlarla ve felsefi sistemlerle dolaysız ilişkisi var. Hobbes’tan 17. yüzyıla hâkim atomist-mekanikçi dünya görüşünü tamamıyla aşırıp yepyeni bir bilimsel sistem geliştirmesini ve bunu toplumsal sorunlara uyarlamasını bekleyemeyiz. Her şeyde olduğu gibi felsefede ve bilimlerde de işe önce içinde bulunulan çağın sunmuş olduğu hazır araç ve malzemeyle ile başlamak gerekir. Diğer taraftan bütünlüklü dünya görüşüne sahip Smith veya Hegel gibi düşünürler neden devletler ve halklar arasındaki ilişkilere yaklaşırken bu bütünlüklü dünya görüşünü uygulayamadılar?, sorusu geliyor aklımıza. Bunun kanımca bir açıklaması olabilir: çünkü onların içinde buldukları toplumsal koşullar ve dayandıkları toplumsal güçler buna el vermiyordu. Örneğin bütün eserlerini 1789 Fransız Devrim’inden önce yazmış olan Smith’ten Marx ve Engels’in sergilediği işçi sınıfının duruşunu sergilemesini beklemek mümkün müdür? Eğer onlar tamamen sınıflar üstü bir duruş sergilemiş

⁵ Marx, K. ve Engels, F., *Manifest der kommunistischen Partei*, Marx-Engels-Werke, cilt 4 içinde, Dietz Verlag, Berlin, 1983, s. 466.

⁶ Balibar, E., „Has ‘the world’ Changed?“, *Marxism in the Postmodern Age* içinde, yay. Callari, A., Cullenberg, S. ve Biewener, C., The Guilford Press, New York & London 1995, ss. 405-414.

olsaydı, düşünce tarihine büyük olasılıkla salt ütopyacı olarak geçecekti. Burada aklımıza hemen Marx'ın *Das Kapital*'in ikinci baskısına yazdığı “Sonsöz”de ima ettiği, 1840’lardan sonra bilimsel bakış açısı bundan böyle sadece işçi sınıfı açısından mümkündür belirlemesi geliyor. Ama diğer taraftan bu yeni bilimsel duruşun temellendirilmesi gerekiyor. Marx ve Engels yeni bir bilimsel duruş sergileyebilmek için toplumsal koşulları birçok bakımdan hazır bulurken, bu yeni toplumsal durumun felsefesini geliştirmeleri gerekiyordu. Örnek verecek olursak, Marx 10. Feuerbach tezinde eski materyalizm ile yeni materyalizm arasındaki farkı şöyle tanımlıyor: eski materyalizmin duruşu sadece burjuva toplumdur ve onun için bu toplum mutlak. Yeni materyalizmin duruşu ise bir bütün olarak “insan toplumu veya toplumsal insanlıktır.”⁷ Burada Marx'ın Hegel'in *Fenomenoloji*'nin “Önsöz”ünde ifade ettiği “gerçek bütündür” belirlemesinden hareket ettiği hemen görülecektir. Özellikle bu iki koşul, yani bilimsel ve toplumsal gelişme yerine geldiği için, Marx ve Engels bütünlüklü bir dünya görüşüne sahip olabildiler.

Kuşkusuz burada burjuvazinin neden bütünlüklü bir dünya görüşüne sahip olamadığı sorusunu sormak yerinde olacaktır. Neden burjuvazi değil de proletarya kapsamlı ve bütünlüklü bir dünya görüşüne sahip olabiliyor? Ve bu söylediklerimiz sanki Engels'in “burjuva *evrensel* çıkarları temsil etmektedir”⁸ belirlemesiyle çelişir gibidir. Bu sorunun yanıtını vermek için yukarıda *Komünist Manifesto*'dan aktardığım “İşçilerin baba vatanı yoktur” belirlemesine dönüp vermek gerekmektedir. Önce Engels'ten bu bağlamda açıklayıcı olduğunu düşündüğüm bir alıntıyı aktarmak istiyorum.

“Ulusların kardeşleştirilmesinin bugün nihayet her zamankinden daha fazla temel bir toplumsal anlamı vardır. *Avrupa cumhuriyetinin*, politik örgüt altında *ebedi barış* hayalleri gülünç olduğu gibi genel *serbest ticaret*⁹ himayesi altında halkların birliği boş lafı da [gülünç olmuştur]; ve bu türlü bütün ham hayal santimentalitelere tamamen anlamını yitirirken, bütün ulusların proleterleri fazla gürültü patırtı çıkarmadan komünist demokrasi şiarı altında çoktan *gerçekten birleşmeye* başladı. Bunu gerçekten gerçekleştirebilecek olanlar da yalnızca proleterlerdir; çünkü burjuvazinin her ülkede kendi özel çıkarı vardır ve bu çıkar onlar için en yüce olduğu için, ulusallığın ötesine geçmesi mümkün değil.. Ama proleterlerin her ülkede tek ve aynı çıkarı, tek ve aynı düşmanı, önünde tek ve aynı mücadelesi var. Büyük kitlesel düzeyde proleterlerin ta doğadan herhangi bir milliyetçi ön yargısı yok ve onların eğitimi ve hareketi öz itibarıyla hümanist ve anti-ulusaldır. Sadece proleterler ulusallıkları yok edebilir, sadece uyanan proletarya farklı ulusların kardeşleşmesini sağlayabilir.”¹⁰

⁷ Bkz: 10. Feuerbach tezi: Marx, K., „Thesen über Feuerbach“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 3 içinde, s. 7.

⁸ Engels, F., „Der Status quo in Deutschland“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 45.

⁹ Buraya kadar olan italikler bana ait.

¹⁰ Engels, F., “Das Fest der Nationen in London”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1985, cilt 2 içinde, s. 616.

Dikkat edilirse Engels burada birisi Kant'a ("ebedi barış"), diğeri Smith'e ("serbest ticaret") ve son olarak da Saint-Simon'a ("Avrupa cumhuriyeti") olmak üzere üç ayrı atıfta bulunuyor. Engels, bu alıntıda hem Kant'a hem de Smith'e yönelik dolaysız bir eleştiri formüle ediyor ve aynı zamanda yukarıda sorduğumuz soruyu da kısmen yanıtlıyor. Engels'e göre, "burjuvazinin her ülkede kendi özel çıkarı vardır ve bu çıkar onlar için mutlak olduğu için [onların] ulusallığın ötesine geçmesi mümkün değil"dir. Yani Engels'e göre burjuvazi, her ülkede her şeyin üstünde tuttuğu özel çıkarları olduğu için, kendi ulusallığı içine sıkışıp kalmak zorundadır. Bunun karşısında proletarya her ülkede aynı durum içinde bulunduğundan dolayı aynı çıkarlara sahiptir ve bu nedenle halkları gerçekten birleştirmeye aday tek sınıftır. Fakat bu, yukarıda sorduğumuz soruyu sadece kısmen yanıtlıyor. İşçi sınıfı neden her ülkede aynı çıkara sahiptir; burjuvazinin tersine neden bütünlüğü görebilen tek sınıftır? Bu soruya yanıtımız, *Komünist Manifesto*'dan aktardığımız belirlemeyi de kısmen açıklamamıza ve aynı zamanda Engels'in yukarıda aktarmış olduğum "politik örgüt altında *ebedi barış* hayalleri gülünç" olmuştur belirlemesinde Kant'a yönelttiği eleştirisinin de arka planı açıklamış olacaktır.

Bu sorunun yanıtı, Marx ve Engels'in mülkiyet, sınıf ve çıkar kuramında yatmaktadır. Engels *Komünist Manifesto*'nun 1888 İngilizce baskısında yaptığı bir açıklamada burjuvaziyi toplumsal üretim araçlarının mülkiyetini elinde tutan ve ücretli emeği kullanan sınıf olarak tanımlıyor. Buna karşın proletarya modern ücretli emeği temsil eden ve üretim araçları bulunmayan sınıftır.¹¹ Marx kapitalist üretim biçiminin önkoşulu olarak gördüğü bu ayrışımı, üretim araçlarının burjuvazinin elinde toplanması ve işçi sınıfının bütün üretim araçlarından soyutlanmış sürecini *Das Kapital*'in sekizinci kısmında incelemiştir.¹² Bu süreç dünya çapında yaşanan bir süreçtir. Sermayenin belirli ellerde toplanması dünya çapında yaşanan bir süreç olduğu gibi, toplumun ezici çoğunluğunun mülksüzleştirilmesi de dünya çapında yaşanan bir süreçtir. Yani burada dünya çapında varlık gösteren iki sınıf karşı karşıya gelmektedir. Her iki sınıfın da varlığı evrenseldir. Ama burjuvazi üretim araçlarını elinde tutarken, işçi sınıfının emeğinden başka satacak bir şeyi yoktur. İşte Marx'ın "İşçi sınıfının baba vatanı yoktur" demesinin nedeni budur. İşçi sınıfının mülkü olmadığı için savunacak bir baba vatanı olamaz. (Bundan işçi sınıfının içinde doğup büyüdüğü toplumun dil, kültür, gelenek ve göreneğe, ahlaki ve dini değerlere sahip olmadığı sonucunu çıkarmak yanlış olur.) İşte ilk bakışta dezavantajmış gibi görünen mülkiyetsizlik; işçi sınıfını de epistemolojik duruş bakımından bütün dünyayı görebilecek bir duruma getiriyor; üzerinde yaşadığı özel toprak parçası ile gerisini bütünlüklü olarak görme; kendi ulusal tikel çıkarları ile insanlığın evrensel çıkarlarını organik bir bütünlük içinde algılama ve kavrama olanağı sunuyor.

Buna karşın dünya çapında bir sınıf olan burjuvazinin "baba vatanı" vardır ve var olmakta zorundadır. Bunu Engels'in, yukarıda alıntılıdığım, "Almanya'da status quo" ("Der Status quo in Deutschland") yazısına dönerek açıklayabiliriz. Engels'e göre, görüş dağarcığı sadece yerelle sınırlı olan küçük burjuvaziden farklı olarak, burjuvazi de işçi sınıfı gibi bütün dünyayı görmek

¹¹ Marx, K. ve Engels, F., *Manifest der kommunistischen Partei*, Marx-Engels-Werke, cilt 4 içinde, Dietz Verlag, Berlin, 1983, s. 462 (birinci dip not).

¹² Marx, K., *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie, Erster Band: Der Produktionsprozeß des Kapitals*, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1988, cilt 23 içinde, s. 742; Marx, K., *Kapital*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 732.

zorundadır. Burjuvazi dünya çapında rekabet etmek zorundadır, metasını dünya çapında satmaktadır, onun dünya çapında müşterileri vardır, sermayesi bütün dünyayı dolaşmaktadır, o her gün dünya çapında onlarca para birimi arasında gidip gelen para sermayesini dolaştırmak zorundadır. Bundan dolayı burjuvazi bütün dünyayı gözlemek, dünya iktisadi ve siyasi ilişkilerini takip etmek, etkilemeye çalışmak, dünyayı kendi çıkar, gereksinim, ölçü, değer ve isteklerine göre düzenlemeye çalışmak zorundadır. Bu gözlemlerinden dolayı Engels: “En uzak ülkelerle ticaret yapan veya rekabet etmek zorunda olan burjuvazi, kendi devletin dış siyaseti üzerinde en dolaysız etkide bulunmadan kendisini yükseltemez” diyor.¹³ İşte bu nedenle burjuvazi, “dünya ticaretini temsil etmektedir” ve yine bu anlamda “*evrensel çıkarları*” temsil etmektedir.¹⁴ Ama burjuvazi işçi sınıfından farklı olarak bütün dünyayı görüp, kendi tikel çıkarları ile genelin çıkarlarını organik bir bütünlük içinde algılayamaz, mülkiyete dayalı epistemolojik şartlanmışlığı sonucu dünyayı salt kendi tikel çıkarlarına göre düzenlemeye çalışır. Marx ve Engels’e göre her ülke burjuvazisinin dış dünyayı kendi çıkarlarına göre düzenleyebilmesi için, devletin bürokratik aygıtını eline geçirmesi ve bütün iç politikayı olduğu gibi kontrol edebilmesi gerekir. Bu, burjuvazinin sadece serbest ticaret ihtiyacından kaynaklanmıyor. Bu aynı zamanda kendi için en kutsal olan üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetini koruma ihtiyacından da kaynaklanıyor. Burjuvazi içte olduğu gibi dışta da buna gereksinim duymaktadır. Burjuvazi, iç ticarete olduğu gibi dış ticarete de devlet gücünü arkasında bilmek zorundadır. Bundan dolayı her ülke burjuvazisi ulus-devlete bir nevi kenetlenmiştir, ondan kopması ayrılması ve daha geniş üst birlikler oluşturması mümkün değildir.¹⁵ Engels’in “burjuvazinin her ülkede kendi özel çıkarı vardır ve bu çıkar onlar için en yüce olduğu için, ulusallığın ötesine geçmesi mümkün değil” demesinin nedeni budur. Robert W. Cox’un gösterdiği gibi, Gramsci’ye göre uluslararası ilişkilerde ulus-devlet temel ölçü olmaya devam ettiği sürece, sınıflar arası hegemonyanın da sürekli yeniden kurulduğu alan olarak kalmaya devam edecektir.¹⁶

Engels’in “politik örgüt altında *ebedi barış* hayalleri gülünç” olmuştur belirlemesiyle Kant’a saldırmasının arkasında yatan düşünce ve Saint-Simon’un önerdiği Avrupa cumhuriyeti düşüncesine sahiplenmeyişiinin nedeni budur. Halkların ulus-devletler üzerinden kurdukları ilişki

¹³ Engels, F., „Der Status quo in Deutschland“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 56.

¹⁴ Engels, F., age., 45.

¹⁵ Bu düşünce Marx ve Engels’in orijinal düşüncesi değildir. Benzer bir düşünceyi Marx ve Engels’ten çok önce Adam Ferguson 18. yüzyıl kavramıyla dile getirmiştir Marx ve Engels’ten sonra ama Lenin’den önce emperyalizm kuramının kurucusu olarak görülebilecek liberal John A. Hobson tarafından sınıf kavramı çerçevesinde yeniden ileri sürülmüştür. Ferguson’a göre uluslararası rekabet ve savaşlar olmadan burjuva toplumunun (“civil society”) kurulması bile düşünülemez. İnsanlık her hangi bir biçimsel anlaşma olmadan ticaret yapabilir. Ama güvenlik ihtiyacı onları ulus olarak örgütlenmeye zorlamaktadır. (bkz: Ferguson, A., *An Essay on the History of Civil Society*, yay. Oz-Salzberger, F., Cambridge University Press, Cambridge 1995, s. 26.) Hobson’a göre sermayenin baba vatani dışında yatırımlar yapması için politik ve askeri güce hep ihtiyaç duymaktadır ve sermayesi tehlikeye düştüğünde devletin bu güçlerini kendi sermayesinin güvenliği için harekete geçirmeye hep hazırdır. Bu, emperyalist çağda uluslararası ticaretin artmasının kaçınılmaz sonuçlarından biridir. (Hobson, J. A., *Imperyalizm: a Study*, George Allen & Unwin Ltd., London 1938, ss. 356-368.) Immanuel Wallerstein, görebildiğim kadarıyla Marx’ın sınıf-devlet kuramını tam olarak üstlenmese de toplumsal sistemi “politik, ekonomik ve sosyo-kültürel” veya “devlet, pazarlar ve sivil toplumlar” gibi işlevsel olarak birbirinden bağımsız alanlara ayırmanın yanlış olduğunu ileri sürüyor ve bu alanların ontolojik olarak birbirinden bağımsız olduğuna dair iddianın “dikkatli epistemolojik ve empirik çözülemeye” dayanamayacağını belirtiyor. (Wallerstein, I., “Evolution of the Modern World-System”, *Strukturelle Evolution und das Weltsystem* içinde, yay. Preyer, G., Suhrkamp, Frankfurt a.M. 1998, s. 307.)

¹⁶ Cox, R. W., “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”, Gramsci, *Historical Materialism and International Relations* içinde, yay. Gill, S., Cambridge University Press, Cambridge 1994, s. 58.

karşılıklı iktidar ilişkisidir ve bu çerçevede kaldığı sürece karşılıklı eşitlik ilkesine dayalı yeni bir dünya düzeni kurması olası değildir. Kant'ın doğal bir toplum kuramı olarak önerdiği “baba vatan” aslında bir pazar toplumdur. Halklar arası ilişkiler ancak bu çerçevede görüldüğü sürece karşılıklı iktidar ilişkisi olarak kavranabilir. Ancak bu çerçevede, Kant'ın halkların devlet üzerinden ilişkisini “iktidar” ilişkisi olarak tanımlaması doğru bir tanımlama olarak görülebilir. Ama ona göre bu doğal bir durum olduğu için, Kant birliği uluslararası hukuk çerçevesinde, salt formel düzeyde aramak zorunda kalıyor.¹⁷ Engels, halkların birliğini bu çerçevede aramanın artık gerçekçi olmadığını düşünüyor ve dolayısıyla, Kant'ın önerdiği çerçevede kalındığı sürece “baba vatan”-“dış vatan” ikileminden kurtulmak mümkün değildir, diyor. Hegel'in de işaret ettiği gibi, bu biçimsel çerçevede kalınsa bile Kant'ın önermiş olduğu ebedi barış tasarısının gerçekleştirilmesi için devletlerin birbirlerinin içişlerine karışması kaçınılmazdır.¹⁸ Ayrıca salt uluslararası hukuk çerçevesinde kalan birlik önerileri *olmalıdan* (*sollen; ought*) veya salt bir tasarı olmaktan öteye geçemeyecektir.¹⁹ Ayrıca, Engels'in Kant eleştirisi örneğin Friedrich List'in eleştirisi ile karıştırılmamalıdır. Marx ve Engels'e göre korumacılığı savunan List muhafazakârdır ve bu nedenle Kant'ın ebedi barış arayışını hayalci olarak tanımlarken Kant'ın tasarısından tamamıyla vazgeçilmesini önermektedir. Bunun karşısında Engels (ve Marx) 19. yüzyıl koşullarında bu tasarının gerçekleşmesi için işçi sınıfının tikeli de gören evrensel bakış açısına dayanarak yeniden düşünülmesini öneriyor.²⁰

¹⁷ Kant'ın bu yaklaşımının arka planında işleyen, *Salt Akıl Eleştirisi*'nde transendental felsefedir. Bu felsefi yaklaşıma göre maddi dünya ancak doğal atomizm çerçevesinde kavranabilir ve bunun birliği doğal olarak kategoriler çerçevesinde sadece formal veya biçimsel olarak mümkündür. (Bkz: Holz, H. H., *Einheit und Widerspruch: Problemgeschichte der Dialektik in der Neuzeit*, J. B. Metzler Verlag, Stuttgart & Weimar 1998, cilt 2, ss. 208-213.)

¹⁸ Hegel, G. W. F., *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, Werke, cilt 7 içinde, yay. Moldenhauer, E. und Michel, K. M., Frankfurt a. M.: Suhrkamp 1986, s. 500.

¹⁹ Hegel, age., s. 500.

²⁰ Friedrich List eleştirisinde Smith'in adını açıkça telaffuz ederken, Kant'a dolaylı olarak, onun ebedi barış tasarısını anarak gönderme yapıyor. List'in çıkış noktasını Smith'in önermiş olduğu uluslararası iktisadi işbirliği oluşturuyor. List'e göre Smith'in ve öğrencilerinin önerisinin gerçekleştirilmesi için uluslararası ilişkilerde “ebedi barış”ın sağlanmış ve bir “evrensel cumhuriyet”in kurulmuş olması gerekmektedir. Ancak hüküm süren koşullarda ebedi barış değil karşılıklı güç ve iktidar ilişkileri hâkimdir ve bu koşullarda Smith'in önerisi uygulamaya konulacak olursa bundan “evrensel cumhuriyet” değil, daha gelişkin ülkelerin az gelişmiş ülkeleri hakimiyeti altına aldığı bir dünya düzeni doğacaktır. List'e göre bunu engellemek için önce bütün ulusların ulusçu-korumacı bir iktisat politikası uygulaması gerekir. Ancak bu siyaset sonucu bütün uluslar iktisadi ve dolayısıyla siyasi güçleri bakımından eşit duruma geldiğinde, Smith'in önermiş olduğu uluslararası işbirliği ve yeni bir kozmopolitik düzen üzerine düşünülebilir. Ama değişik uluslar arasında iktisadi bakımdan eşitsizlik söz konusu olduğu sürece “koruma sistemi (...) ulusların nihai birliğini ilerletmenin en etkili aracıdır”. Burada List, Kant'ın ebedi barış tasarımı ile Smith'in serbest ticaret önerisi arasında ilginç bir ilişki kuruyor. Smith'in serbest ticaret önerisinin uygulanabilmesi için Kant'ın ebedi barış tasarısının gerçekleşmiş olması gerekir. Bu söz konusu olmadığına göre, korumacılık en azından daha az gelişmiş ülkeler için kaçınılmaz bir önlemdir. List bu bağlamda aynı zamanda serbest ticaret talebinin en gelişkin ülkeler tarafından yayılmacı amaçları için ileri sürüldüğüne işaret ediyor. Böylece List serbest ticaret önerisinin önkabulünü eleştirip bu önkabul gerçeklik olmadığı sürece, Engels'in eleştirisini andırıncasına, serbest ticaretin hayali bir düşünce olmaktan ileri gitmeyeceğini belirtiyor. O halde tek çıkar korumacılık ve yüksek gümrük siyasetidir. List ve Engels'in Kant ve Smith'e yönelik eleştirileri arasında, kullanılan kelimelere bakıldığında, ilk bakışta büyük bir benzerlik var. Ama bu, görünüşte böyledir ve sadece biçimsel bir benzerliktir. Engels halkların birliği ve kardeşçe barış içinde bir arada yaşayabileceği hedefinden vaz geçmemiştir. Bunun sadece Kant'ın önermiş olduğu yukarıda sergilediğim devlet kuramı çerçevesinde gerçekleştirilemeyeceğini düşünüyor. List ise Kant'ın felsefi tasarısının kelimenin olumsuz anlamında ütöpik olduğunu ve bu tasarıdan vazgeçilmesini öneriyor. (Bkz: List, F., *Das nationale System der politischen Ökonomie*, Kyklos-Verlag Basel & J. C. B. Mohr Tübingen, 1959, ss.133-143.)

Marx'ın Adam Smith Eleştirisi: Serbest Ticaret ve İnsanlığın Büyük Toplumu

Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği*'nde halklar arası işbölümü ve işbirliğini düzenlemek için yaptığı "serbest ticaret" önerisi ile Marx'ın 1848 yılında kaleme aldığı "Serbest Ticaret Sorusu Üzerine Konuşma"sında "Bugünkü toplum durumunda serbest ticaret ne demektir?" diye sorup "Sermayenin Özgürlüğüdür"²¹ demesi arasında sadece 72 yıl var ve bu süreç yukarıda Kant bağlamında işaret etmiş olduğum aynı perspektif değişimine işaret ediyor. Marx bu konuşma metninde, bugün de karşı karşıya bulunduğumuz ve ikisi arasında dengeli bir duruş sergileme konusunda zorlandığımız iki uluslararası iktisadi politikanın çözümlemesini ve eleştirisini sunuyor bize. Nedir bu iki iktisadi politikanın temel eğilim? Bu soruya Marx'ın verdiği yanıt açıkça şudur: Serbest ticaret veya korumacılık. 16. yüzyıldan beri bu iki sistem, değişen duruma göre değişik ülkeler tarafından farklı dönemlerde farklı biçimlerde uygulanmış gelmiştir. Serbest ticaret önerisi ancak 18. yüzyılda geniş taraftar bulabilmiştir. 19. yüzyılın ortalarında bu iki sistem dolaysız olarak karşı karşıya gelmiştir. Britanya açıkça serbest ticareti savunurken Almanya (daha doğrusu: "Alman Gümrük Birliği") korumacılığı tercih etmektedir. Bunun karşısında Fransa'da hem serbest ticareti, hem de korumacılığı savunan güçler vardır. Bu konuda Marx ve Engels üçüncü bir bakış açısı ortaya koymuştur. Marx'a göre, bu iki sistem ancak kapitalist üretim biçiminin mantığı temel alındığı zaman birbirine alternatifmiş gibi görünür. Oysa her iki sistem de sermayenin değişik koşullarında ve aşamalarında başvurduğu birikim rejiminin değişik iki biçimidir. İşte bu bağlamda Marx "sosyal devrim" veya 'işçi sınıfı duruşu' dediği üçüncü duruşu tanımlamıştır.

Bu iki sistem işçi sınıfı açısından ne anlama gelmektedir? Önce serbest ticareti ele alalım. Marx'a göre serbest ticaretin temel yasaları, Fizyokrat Quesnay'den ve Smith üzerinden Ricardo'ya kadar uzanan iktisatçılar tarafından açıkça dile getirilmiştir. Klasik iktisatçılar serbest ticaret düşüncesini gerekçelendirirken serbest ticaretin önündeki engellerin hepsinin ortadan kaldırıldığından hareket etmektedir:

"Eğer iktisatta bir şey açıkça ortaya konmuş ise, bu, serbest ticaretin hükmü altında işçileri bekleyen kadere dairdir. Ekonominin klasik eserlerinde bununla ilgili ortaya konulan yasalar, ticaretin bütün zincirlerinden kurtarılmış, rekabetin tamamıyla serbest olması durumunda geçerlidir, sadece bir ülkede değil, bütün yerkürede."²²

Klasik iktisatçıların ortaya koyduğu bu yasalar zenginliğin üretim ve dağılımını belirleyen yasalardır. Diğer bir deyişle klasik iktisatçılar, kapitalist toplumun geleceğine işaret etmektedirler ve gelecek kitabı okunmak isteniyorsa, Smith, Say ve Ricardo'nun okunması gerekmektedir. Nedir bu kitaplarda öngörülen kapitalist toplumun geleceği? Serbest ticaret bir taraftan küçük el sanatlarını yok ederken diğer taraftan serbest rekabet sonucu metallerin fiyatını da üretim

²¹ Marx, K., „Rede über die Frage des Freihandels“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 455.

²² Engels, F., „Der Freihandelskongress in Brüssel“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 307 (Engels burada Marx'ın 1847 Brüksel'de düzenlenen "Serbest Ticaret Kongresi"ne sunmak üzere hazırlamış olduğu ancak sunmasına müsaade edilmeyen konuşmasından aktarıyor.).

giderlerinin minimumuna çekmektedir. Bu, her meta için geçerli olduğu gibi, bir meta olan emek gücü için de geçerlidir. Ama minimum ücret ne demektir? Minimum ücret, “tam da işçinin yaşamı için kaçınılmaz olan nesnelere üretimi, onu ayakta duracak duruma getirecek ve kendi sınıfı gerekli olduğu kadar üretilmesi için gerekli şeydir.”²³ “Emeği beslemek için sürekli daha ucuz ve ele alınmaz nesnelere bulunduğu için, ücret minimumu sürekli düşmektedir. Eğer bu ücret insanı başta yaşamak için çalıştırıyorsa, sonra da yaşatmaktadır, ama [bu] bir makinenin yaşamıdır. Onun varlığı basit bir üretim gücünün değerinden farklı değildir ve kapitalist de ona bu şekilde davranmaktadır.”²⁴ Bundan dolayı serbest ticaretten bahsedilirken gönderme yapılan özgürlük kavramının etkisinde kalınmamalıdır. “Kimin özgürlüğü?” diye soruyor Marx ve devam ediyor: “Bu, tekil bir bireyin başka bir birey karşısındaki özgürlüğü değildir. Bu, kapitalistin işçiyi çığnemek için istifade ettiği özgürlüktür.”²⁵

Marx, alternatif olarak sunulan korumacı okul içinde iki akım arasında ayırım yapıyor. Bunlardan ilki, dışa karşı korumacılığı savunduğu gibi içte de küçük el sanatlarını korumak için büyük endüstriye karşı koruma önlemleri talep etmektedir. Marx’a göre dışa karşı koruma ve içte yasaklar sistemi öneren bu yaklaşım, sadece yabancı ürünlerin ülkeye girmesini engellemek istemiyor, aynı zaman bir ulusal endüstrinin gelişmesine de karşı çıkıyor. Marx bu yaklaşımı gerici bir yaklaşım olarak görmektedir. Friedrich List tarafından temsil edilen diğer sistem ise bir ülkede büyük endüstri kurmayı amaçlamaktadır. Bundan dolayı içte makine sisteminin, işbölümünün ve rekabet kavgasının ilerlemesinin durdurulamayacağını düşünmektedir. Bu sistem, örneğin Almanya’da olduğu gibi özellikle burjuvazinin yeni gelişmeye başladığı ülkelerde, onun eline feodalizme karşı bir silah vermektedir. Kısacası dışa karşı kapalı ama içte serbest ticaret önermektedir. Ama bu sistemin de varacağı yer, dünya pazarına bağımlılıktır ve dünya pazarına bağımlı hale geldiği andan itibaren ise serbest ticarete gereksinim duyacaktır ve onun bütün inişlerini ve çıkışlarını ve krizlerini de paylaşması gerekecektir. Ayrıca serbest ticaret sisteminde olduğu gibi, korumacı sistem altında da işçinin ücreti mümkün olan en minimuma indirilecektir. Bundan dolayı Engels şöyle bir sonuca varıyor: işçi, hangi sistem hüküm sürerse sürsün, serbest ticaret veya korumacı sistem veya bunun ikisinin karışımı, bir iş makinesi olarak çalışabilmesi için en minimum gerekli olan neyse onu alacaktır.²⁶

Bir sistem iç ilişkilerinde neyse, dış ilişkilerinde de odur. İçte sömürüye ve rekabete dayalı bir sistemin, dış ilişkilerinde karşılıklı tanıma, güven, dayanışma ve barış ilkesine göre ilişkiler kurması mümkün değildir. İç ve dış ilişkiler arasındaki diyalektik bütünlüğü Marx şöyle dile getiriyor:

“Biz serbest ticaretin aynı ulusun değişik sınıfları arasında ortaya çıkardığı kardeşliğin ne olduğunu gösterdik. Serbest ticaretin değişik uluslar arasında tesis ettiği kardeşliğin kardeşlik olması pek muhtemel değildir. Kozmopolitik [bir] şekil

²³ Marx, K., „Rede über die Frage des Freihandels“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 454.

²⁴ Marx, age., s. 455.

²⁵ Marx, age., s. 456.

²⁶ Engels, F., “Schutzzoll oder Freihandels-System“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 60.

almış sömürüyü genel kardeşlik ismiyle niteleme sadece burjuvazinin kucagında üretilebilecek bir düşüncedir. Serbest rekabetin bir ülkenin içinde gösterdiği bütün yıkıcı belirtiler kendisini dünya pazarında çok daha geniş çapta yenilemektedir.”²⁷

Her şeyin tekelleştiği koşullarda, tekeller arasında kaçınılmaz olarak bir alt-üst ilişkisi oluşur, bazıları diğerlerine hükmeder. Bu tekeller aynı zamanda kendi devletlerine dünya pazarında diğer halklar ve devletler üzerinde tahakküm kurma olanağı sunmaktadır. Bu nedenle serbest ticaret koşullarında halkların barış içinde bir arada yaşaması mümkün değildir. Uluslar arası rekabet, karşılıklı tahakküm ilişkileri ve savaşlar hep sürüp gidecektir. Bunun karşısında Kerim, Habermas veya Kennedy'nin yaptığı gibi devletlerin veya devlet adamlarının vicdanlarına çağrıda bulunmak da pek bir sonuç getirmeyecektir. Aynı şekilde Proudhon'dan esinlenen “adil değişim” (*karşılıklılık*) projesi çerçevesinde kurulacak uluslararası ilişkiler de karşılıklı yadsıma ve rekabet ilişkilerinde köklü bir değişiklik yapamayacaktır. Çünkü bu ilişkiler de meta ilişkilerine dayanacaktır. Marx, metanın, giderek paranın çelişkili bütünlüğüyle halklar arası ilişki arasında ilginç bir paralellik kuruyor. Bunu şöyle derlemek istiyorum:

Para en basit biçimiyle bir metadır ve bir şey olarak diğerlerinden değişim değerini daha mükemmel bir şekilde ifade ettiği için ayrılmaktadır, özellikle bundan dolayı sikke olarak kendi iç değerini saptayan değişim değerini kaybediyor ve sadece kullanım değerine dönüşüyor – bu kullanım değeri metaların fiyatlarını vs. saptamak amacını gütsse bile. Bu belirlemeler daha dolaysız olarak bir araya geliyorlar ama aynı zamanda daha dolaysız olarak birbirlerinden kopuyorlar. Bu belirlemelerin kendi başlarına birbirlerine karşı olumlu davranmaları durumunda, tüketimin nesnesi durumuna gelen metalarda olduğu gibi, ekonomik sürecin parçası olmaktan çıkıyor; parada olduğu gibi olumsuz olması durumunda çılgınlığa dönüşüyor; ama ekonominin bir parçası olarak halkların pratik yaşamını belirleyen bir çılgınlık bu.²⁸

Marx'ın burada bahsetmiş olduğu çılgınlık, kendisini haklar arası ilişkide en basit ticaret ilişkisinde olduğu gibi, örneğin istilalarda, savaşlarda ve sömürgecilikte dışa vuruyor ve bu çılgınlıktan meta ilişkilerine dayalı toplumsal ilişkiler sürdüğü sürece kurtulmak mümkün değildir. Bundan dolayı halklara bu cendereden çıkıp aralarında kavramın hak ettiği bir şekilde gerçekten kardeşçe ilişkiler kurmalarının ön koşulunun meta ilişkilerine dayalı toplumsal ilişkileri köklü bir şekilde değiştirmelerini salık veriyor. Tekrar *Komünist Manifesto*'ya dönecek olursak: “Bir bireyin diğer bir birey tarafından sömürüsü ortadan kaldırıldığı oranda bir ulusun diğer bur ulus tarafından sömürüsü de ortadan kalkacaktır.”²⁹

Marx ve Engels Yurtseverlik ve Enternasyonalizm Üzerine

Yazının başından beri “baba vatan”, “yurtseverlik”, “işçilerin baba vatanı yoktur” gibi kavramları kullanıyorum. Yukarıda Marx ve Engels'ten aktardığım düşünceler doğrudan bu konulara değişik

²⁷ Marx, K., „Rede über die Frage des Freihandels“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 456.

²⁸ Marx, K., *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie*, Dietz Verlag, Berlin 1974, ss. 179,180.

²⁹ Marx, K. ve Engels, F., *Manifest der kommunistischen Partei*, Marx-Engels-Werke, cilt 4 içinde, Dietz Verlag, Berlin, 1983, s. 479.

açılardan değinse de kavramı merkeze alarak onların düşüncelerini henüz tam olarak sergilemedim. Bu son bölümde yukarıda daha çok sessizce değinip geçtiğim bu konuya dönüp Marx ve Engels'in bu konudaki düşüncelerini ana hatlarıyla aktarmak istiyorum.

Yukarıda sergilediğimiz sistem içi ikilem arasında işçi sınıfı nasıl bir yol izleyecektir? Marx ve Engels'e göre bu konuda bir bakış açısı belirtmek, işçi sınıfı açısından bir bakıma pek bir anlam ifade etmiyor. Çünkü serbest ticaret kuramı eninde sonunda hâkim kuram durumuna geliyor ve her iki sistem de ücretleri mümkün en alt sınıra düşürmeyi amaçlıyor. Engels, Marx'ın "Serbest Ticaret Sorusu Üzerine Konuşma"sının Amerika'da 1888'de yayınlanan İngilizce baskısına yazdığı önsözde bu doğrultuda bir düşünce ifade ediyor:

"Serbest ticaret ve gümrük koruması sorusu tamamıyla bugünkü kapitalist üretim sisteminin sınırları içinde hareket ediyor ve bundan dolayı bu sistemi ortadan kaldırmak isteyen sosyalistleri dolaysız olarak ilgilendirmemektedir."³⁰

Fakat bu soru sosyalistleri dolaylı olarak ilgilendirmektedir; çünkü onlar bugünkü üretim sisteminin sonuçlarının bütün boyutlarıyla ortaya çıkması için, serbest gelişimini arzulamaktadırlar. Ancak siyaset sadece kuramsal bir uğraş değildir. Siyaset aynı zamanda pratik bir eylem olduğu gibi kıran kırana süren günlük bir kavgadır. Bundan dolayı, diğer bir açıdan, bu konuda bir duruş sergilemek önemlidir. Çünkü korumacı sistem üretim gücünün gelişmesinin önünde geçici de olsa yapay bir engel teşkil ediyor. Ama bu konuda bir duruş geliştirmek aynı zamanda ideolojik açıdan da önemlidir.

Marx ve Engels burada iki yönlü bir düşünce geliştiriyor. Marx serbest ticareti eleştirdiği için, bundan korumacı sistemi savunduğu sonucunun çıkarılmaması gerektiğini belirtiyor. Marx'a göre "genel olarak bugün korumacı gümrük sistemi muhafazakârdır, serbest ticaret sistemi ise yıkıcı etkide bulunmaktadır."³¹ Ama serbest ticaret sistemi altında içine kapalı ulusallıklar dağılacak ve bunun yerini karşılıklı ilişkiler alacaktır. Daha da önemlisi üretim güçleri dünya çapında muazzam bir şekilde gelişecek ve bu, burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çelişkinin en bariz bir şekilde görülmesini sağlayacak ve bu çelişkiyi en uca tırmandıracaktır. "Tek kelimeyle: serbest ticaret sistemi toplumsal devrimi hızlandıracaktır. Ve sadece bu devrimci anlamda, sayın baylar, serbest ticaretten yanayım."³² Bu konuda Marx ve Engels hem fikirdir. Benzer bir düşünceyi Engels onaylayarak Marx'tan şöyle aktarıyor:

"...biz serbest ticaretten yanayız; çünkü serbest ticaret aracılığıyla bütün ekonomik yasalar bütün son derece şaşkıncu çelişkileriyle daha büyük bir ölçüde ve daha büyük bir alanda, bütün dünyada etkin olacaktır ve çünkü bütün bu çelişkilerin bir

³⁰ Engels, F., „Schutzzoll oder Freihandel“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1984, cilt 21 içinde, s. 374.

³¹ Marx, K., „Rede über die Frage des Freihandels“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 457.

³² Marx, age., s. 458.

grupta birleşmesinden [yoğunlaşmasından,-DG] dolaysız olarak (...) proletaryanın kurtuluşuyla sonuçlanacak olan mücadele ortaya çıkacaktır.”³³

Marx ve Engels’in bu son derece hassas konudaki duruşlarını anlayabilmek için biraz açmak gerekmektedir. Yukarıda Marx ve Engels’in korumacı sisteme neden karşı olduklarının ekonomik nedenlerini açıkladım. Korumacı sistem yerini er geç serbest ticaret sistemine bırakacaktır. Bundan dolayı teorik ve pratik olarak geçici bir olguya kilitlenip kalmak, işçi sınıfını uzun erimli köklü bir kurtuluş perspektifi edinmekten alıkoyacaktır. Ama Marx ve Engels’in korumacı sisteme karşı oluşunun bir de ideolojik nedeni var. Marx ve Engels’e göre her iki sistemin savunucularının asıl dürtüsü, sözcülüğünü yaptıkları ülkenin diğerleri üzerinde hâkimiyet kurmasını sağlamaktır. Ama bunu gerçekleştirmek için sadece ekonomik güç yetmemektedir. Bunun için aynı zamanda içte kitlelerin desteğine ihtiyaç vardır.

Her iki sistemin de savunucuları kitlelerin desteğini almak için bir taraftan kendi sistemleri uygulandığında işçiler için dünyanın adeta bir cennete döneceğini ileri sürmektedirler. Onlar için her taraftan süt ve bal akacaktır ve bu şekilde cennete dönmüş dünyada zevkle yaşayacaklardır. Ama her iki sistemin savunucuları arasında dağarcığı sınırlı olan ve kendi sözlerinin gerçek olduğuna inananlar var ise de; aralarında daha zeki olanlar bunun bir aldatmaca olduğunu “kitleleri kazanmak için aldatmaca ve salt saptırıcı hesap olduğunu biliyor.”³⁴ Diğer taraftan bu iki sistemin savunucuları kitlelerde tarihsel olarak kendiliğinden oluşmuş ortaklık duygularına da hitap edip savunucusu oldukları sınıfın çıkarını bütün ulusun çıkarıymış gibi göstermeye çalışırlar. Bu ortaklık duygusunun başında *yurtseverlik* duygusu gelmektedir ve Lenin’in işaret ettiği gibi bu duygu kendiliğinden oluşan en derin duygulardandır. Her iki sistemin savunucuları da kitlelerin desteğini almak için bu duyguya hitap ederler. Bunu serbest ticaret savunucuları içte açıkça yaparken dışta saklamaya çalışırlar.³⁵ Kendi tikel çıkarılarını bütün insanlığın çıkarıymış gibi göstermeye çalışırlar. Örneğin 19. yüzyılda serbest ticaret sorusu İngiltere için bir “yaşam sorusu”³⁶ haline gelmiştir. “Dünya Atölyesi” olarak yaşamını sürdürebilmesi için dünya pazarlarında istediği gibi at koşturabilmesi gerekmektedir. Ama İngiliz burjuvazisinin temsilcileri bu asıl amaçlarını saklayarak uluslararası ilişkilerinde gerçek bir “enternasyonalist” gibi seslenirler dünya kamuoyuna. Örneğin şöyle derler: artık “egoizmi bir tarafa bırakıp kendi mutluluğunu başkalarının mutluluğuyla birleştirme zamanı gelmiştir”.³⁷ Buna karşın korumacı sistemin savunucuları hem içte, hem de dışta açıkça yurtseverlik talebiyle ortaya çıkar. Bundan dolayı, örneğin Alman korumacıları “Alman baba vatanının temsilcileri” ve “gerçek Alman” gibi

³³ Engels, F., „Der Freihandelskongreß in Brüssel”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 306.

³⁴ Engels, F., “Schutzzoll oder Freihandels-System”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 60.

³⁵ Britanya’da sosyal darvinizmin özellikle 19. yüzyılda hızlı bir şekilde gelişmesi bir rastlantı değildir. Raymond Williams bu ideolojinin kaynaklarını ve sonuçlarını “Social Darwinism” başlıklı bir yazısında inandırıcı bir şekilde ortaya koymuştur (bkz: Williams, R., “Social Darwinism”, *Culture and Materializm* içinde, Verso, London & New York 2005, ss. 86-102).

³⁶ Engels, F., “Der ökonomische Kongreß”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 290.

³⁷ Engels, age., s. 294.

davranırlar.³⁸ Marx ve Engels'in baba vatan ve yurtseverlik gibi kavramları ilk kullanmaya başladıkları bağlam bu.

Eğer Marx ve Engels korumacı sistemi savunmuş olsalardı, yurtseverlik kavramını da üstlenmek durumunda kalmış olacaktı. Kuşkusuz, korumacı sistemi savunurken, serbest ticareti savunurken yaptıkları gibi, bir sosyal devrim programıyla çıkabilirlerdi ortaya. Ama bu sosyal devrim programı sadece ulusu veya yurdu ölçü almak durumunda kalacaktı. Çünkü korumacı sistem ulusu veya yurdu öne çıkarmakta ve böylece sosyalist harekete baştan ulusal bir sınır çizmektedir. Bu, en iyi durumda örneğin Eduard Bernstein'in revizyonist sosyalizm tasarısında veya İkinci Dünya Savaşından sonra Katolik toplum öğretisi çerçevesinde geliştirilen korporatif devlet modelinde olduğu gibi, sınıf uzlaşmacılığını temel alan ama aslında hükmeden sınıfın hâkimiyetini ebedileştiren, sosyalizm düşüncesine tamamen dışsal ve yabancı yurtseverlik kategorisinin sosyalizm düşüncesinin içine taşımış olacaktır. Bu, en kötü durumda daha sonra "nasyonal sosyalizm" olarak adlandırılan faşist ideolojinin temelini oluşturacaktır. Bu konuda Marx'ın "Gotha Programı'nın Eleştirisi"nde formüle ettiği bir düşünce açıklayıcı olabilir. Gotha Programı'ndan şu cümleyi aktarıyor Marx: "İşçi sınıfı kendi kurtuluşu için önce bugünkü ulusal devlet çerçevesinde faaliyet göstermektedir. O, çalışmasının sonucunun bütün uygar ülkelerin işçilerinin ortak yanı olan halkların uluslararası kardeşliği olacağına bilincindedir."³⁹ Marx, işçi sınıfına bu tür bir yaklaşımın Lassalleci dar kapsamlı ulusal bir yaklaşım olduğunu düşünüyor. Hatta uluslararası dayanışmayı salt bilinç durumuna indirgeyen bu yaklaşımın serbest ticaret partisinin uluslararası dayanışma programından daha geride kaldığını düşünmektedir. Çünkü Marx'a göre serbest ticaret partisi burjuvazinin uluslararası dayanışması için pratik olarak faaliyet göstermektedir. Ama Gotha Programı işçi sınıfının uluslararası dayanışmasını bir bilinç durumuna indirgemektedir. Oysa işçi sınıfının mücadelesi sadece biçimsel olarak ulusaldır, içerik bakımından değil. İçerik bakımından işçi sınıfının kurtuluşu ancak enternasyonal olabilir. Bu nedenle işçi sınıfının duruşu ne taktiksel ne stratejik, ne teorik ne de pratik olarak yurtseverlik ilkesine dayanabilir.

Buna karşın Marx ve Engels korumacı sistemi desteklemiş olsalardı, yurdu veya ulusu ölçü almış olacaktı ve böylece işçi sınıfının uluslararası dayanışmasını en iyi durumda salt bir bilinç durumuna indirgemek zorunda kalacak, içerik ve biçim yer değiştirmiş olacaktı. Yurtseverlik (İng. Patriotism, Frz. Patriotisme, Alm. Patriotismus) uluslararası dayanışma düşüncesinin kaynağı olan kozmopolitizmin karşıtıdır ve politik bir anlayış ve öğreti olarak her devlet adamına ve her yurttaşa her şeyden önce kendi ülkesinin ve sınıfsal konumundan bağımsız olarak kendi yurttaşlarının çıkarlarını ve rahatını göz önünde bulundurmasını emretmektedir. Bunun mantıki sonucu ise her yurttaşın her şeyden önce kendi baba vatanının gelişmesi, serpilip saçılması için yaşamı da dâhil olmak üzere her şeyini feda etmeye hazır olması demektir. Marx'a göre korumacı sistemin savunucuları işçi sınıfına, durumunda hiç bir şey değişmese bile, senin için yabancılar yerine kendi yurttaşların tarafından sömürülmek daha iyidir, diyor. Marx ise buna karşı alaycı bir

³⁸ Engels, age., 292.

³⁹ Marx, K., "Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei", Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1987, cilt 19 içinde, s. 23.

şekilde: bu, “çok yurtseverce” bir öneri ama işi gücü zenginlikler ve refah yaratmak olan insanlar için biraz fazla çileci, biraz fazla ruhi, biraz fazla tinselci, diyor.⁴⁰

Engels, Paul Lafargue’a yazdığı 27 Haziran 1893 tarihli mektubunda “Ben yurtsever kelimesinin kullanılışından değil, kendinizi tek ‘gerçek’ yurtseverler olarak tanımlamanızdan bahsetmek istemiyorum. Bu kelimenin o kadar dar bir anlamı – veya daha iyisi, o kadar belirsiz bir [anlamı,-DG] var ki, hangisini isterseniz, kendime bu tanımlı vermeye cesaret etmezdim”⁴¹ diyor. Engels ile Lafargue arasındaki bu yazışmanın arka planı açıklayıcı olacaktır. 1893 yılının ilk yarısında monarşist çevreler anarşistlerin de desteğiyle sosyalistlere karşı geniş bir kampanya başlatırlar. Sosyalistler kendilerini enternasyonalist olarak tanımladıkları için, bu güçler sosyalistlere karşı yurtsever-karşısı, baba vatansızlar suçlamasında bulunurlar. Lafargue bu bağlamda kampanyanın etkisinde kalarak kendisini tek “gerçek” yurtsever olarak tanımlar ve bir karşı kampanya başlatır. Engels bunun yanlış olduğunu, bu türlü kampanyalara karşı ancak enternasyonalist ilkeye dayanılarak cevap verilebileceğini düşünüyor ve şöyle diyor: “Alman olmayanlara bir Alman olarak hitap ettiğim gibi, Almanlara da bir enternasyonalist olarak hitap ediyorum.”⁴² Marx ve Engels’in hem bu konuda, hem de serbest ticaret konusunda duruş belirlerken içinde buldukları durum bugün bizim içinde bulunduğumuz duruma, geri bıraktırmış ülkeler açısından baktığımızda, büyük benzerlikler içermektedir. O zamanlar Almanya endüstri bakımından Fransa’nın gerisindedir, Britanya’nın çok gerisindedir. Ve serbest ticarete kurban gidecek ilk ülkelerden birisidir Almanya. Buna karşın Marx ve Engels yurtseverci bir duruş alıp ‘önce Almanya’ dememişlerdir. Çünkü bu duruşun mantıksal sonucu, işçi sınıfı için ideolojik zehir anlamına gelen milliyetçilik ve şovenizmdir.

Yurtseverlik kavramı genellikle yurt ve ülke bağlamında kullanılıyor. Açıklayıcı olacağını düşündüğüm için, tekrar Marx ve Engels’in “İşçilerin baba vatani yoktur” belirlemesine dönmek istiyorum. Marx ve Engels’in bu belirlemeyi kullandığı genel olarak biliniyor. Onların bu belirlemeyi önce işçilerin mülksüzleştirilmiş olmasına gönderme yapmak için kullandıklarını yukarıda göstermeye çalıştım. Engels, 5 Haziran 1890 tarihinde Paul Ernst’e yazdığı bir mektupta, genelleştirerek söyleyecek olursak, işçi sınıfının kendisini bulunmuş olduğu ülkenin burjuvazisinin gelenek ve göreneklerinden, kültüründen ve ahlaki değerlerinden kurtarıp bağımsız yeni bir değerler sistemi yaratmasını baba vatansızlaşma eylemi olarak değerlendiriyor.⁴³ Bununla birlikte bu konu bağlamında yapılan tartışmalarda Marx’ın, sermayenin uluslararası alanda rekabet etmek ve bu rekabeti ölçü olarak almak zorunda olduğundan dolayı “sermayenin baba vatani yoktur” dediği pek dikkate alınmaz.⁴⁴ Bu, yukarıda Marx ve Engels’ten yola çıkarak yaptığım, burjuvazinin baba vatani olmak zorundadır, belirlemesiyle çelişir gibi gözüküyor. Bu iki kavrama Marx ve Engels’in bakış açısından açıklık getirmek işçilerin vatan ve yurtseverlik gibi kavramlarla ve

⁴⁰ Marx, K., “Die Schutzzöllner, die Freihandelsmänner und die Arbeiterklasse”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 4 içinde, s. 297.

⁴¹ Engels, F., Paul Lafargue’a 27 Haziran 1893 tarihli mektup, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1984, cilt 39 içinde, s. 88.

⁴² Engels, age., s. 88.

⁴³ Engels, F., Paul Ernst’e 5 Haziran 1890 tarihli mektup, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1986, cilt 37 içinde, s. 412.

⁴⁴ Marx, K., “Zweite Adresse des Generalrats über den Deutsch-Französischen Krieg”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 17 içinde, s. 276.

dolaysız olarak yaşadıkları ülke topraklarıyla nasıl bir duygusal ilişki içinde olmaları gerektiği sorusuna da açıklık getirecektir.

Karşı karşıya bulunduğumuz birbiriyle çelişir gibi gözükten iki tez var. Marx ve Engels, değişik gerekçelerle de olsa, hem işçilerin hem de sermayenin baba vatanı yoktur diyor. İşçilerin, yaşadıkları topraklarda mülksüzleştirilmiş olmalarından ve dolayısıyla yaşadıkları ülkenin durumu ve geleceği hakkında her hangi bir söz sahibi olmadıklarından dolayı baba vatanı yoktur. Diğer taraftan burjuvazinin de baba vatanı yoktur, çünkü bütün yerküresi üzerinde üretmek ve ticaret yapmak ve bundan dolayı da uluslararası rekabeti dikkate almak zorundadır. Bu anlamda burjuvazinin de baba vatanı yoktur. Buna karşın burjuvazi bağlı bulunduğu ulus-devletin bütün bürokratik aygıtını ele geçirmek, devletin iç ve dış, mali ve ticari, bütün politikasını belirlemek zorundadır. Bundan dolayı burjuvazinin baba vatanı olmak zorundadır. Durum işçi sınıfı açısından nedir? İşçi sınıfı ulus-devlet sınırları içine sıkışıp kalmak zorunda bırakılsa da mülksüz olduğu için ve yepyeni enternasyonalist bir kültür yaratma olanağına sahiptir. Bu nedenle işçilerin baba vatanı yoktur. Ama diğer taraftan Marx, “İşçi sınıfının mücadele edebilmesi için kendisini kendi evinde *sınıf olarak* örgütlemek zorunda ve mücadelesinin dolaysız sahnesi ülke içi olduğu kendiliğinden anlaşılmaktadır” diyor.⁴⁵ Engels benzer bir şekilde *Komünist Manifesto*’nun Lehçe ikinci baskısına yazdığı önsözde “Avrupa uluslarının dürüst uluslararası ortak faaliyeti sadece bu ulusların her birinin kendi evinde tamamıyla otonom olmasıyla mümkün olacaktır” diyor.⁴⁶ Ve *Tarihte Şiddetin Rolü* adlı çalışmasının hemen başında “Uluslararası barışın güvencesi için önce (...) her halkın bağımsız ve kendi evinde efendi olması gerekir” diye ekliyor.⁴⁷

Yukarıdaki paragrafta aktardıklarımı toparlayacak olursak: Marx ve Engels, işçi sınıfı ülkesinde mülksüzdür ve bundan dolayı ülkesinin geleceği hakkında herhangi bir söz hakkı yoktur diyor. Ama işçi sınıfının kurtuluşu için (ki bu içinde yaşadığı toplumun ve giderek insanlığın kurtuluşunun ön koşuludur), bir sosyal devrimle ülkesinin efendisi olması gerekir diyor. Bundan dolayı işçi sınıfı ülkesine ve içinden çıktığı halkına, onun maddi ve manevi değerlerine karşı son derece derin bir sorumluluk duyuyor. Burjuvazi ise ülkenin efendisidir ve kendi ulusal ve uluslararası çıkarlarını gerçekleştirmek için ülkenin ve devletin bütün olanaklarından sonuna kadar yararlanmaktadır.

Şimdi her iki sınıfın ülkeleriyle olan duygusal ilişkisini daha yakından tanımlayabilmek için Marx ve Engels’in bu bağlamda kullandığı bir grup kelimeye bakmamız gerekiyor. Marx ve Engels’in ilk yazılarından son yazılarına kadar değişik biçimlerde dile sürekli gelen bir düşünceyle karşılaşyoruz: burjuvazinin yurtseverliği sadece yararçı bir yurtseverliktir. Bunu örnekleyecek olursak, Engels Şubat 1845’de yaptığı bir konuşmasında burjuvazinin yurtseverliğinden bahsederken atıfta bulunduğu baba vatanın “*görünüşte baba vatan*” olduğunu söylüyor.⁴⁸ Marx, Haziran 1848 yılında kaleme aldığı “Alman Dış Siyaseti” (*Auswärtige deutsche Politik*) başlıklı yazısında Alman dış siyasetinin halklar arasına düşmanlık tohumu ekmeye çalıştığını belirtiyor.

⁴⁵ Marx, K., “Randglossen zum Programm der deutschen Arbeiterpartei”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1987, cilt 19 içinde, s. 23.

⁴⁶ Engels, F., “Vorwort [zur zweiten polnischen Ausgabe (1892) des ‘Manifest der Kommunistischen Partei’]”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1982, cilt 22 içinde, s. 283.

⁴⁷ Engels, F., *Die Rolle der Gewalt in der Geschichte*, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1984, cilt 21 içinde, s. 407.

⁴⁸ Engels, F., „Zwei Reden in Eberfeld“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1984, cilt 2 içinde, s. 543.

Bunu “resmi yurtseverlik” olarak betimliyor ve “yurtsever arabeskler” olarak tanımlıyor.⁴⁹ Engels, Laura Lafargue’a 20 Haziran 1893 tarihli mektubunda burjuvazinin yurtseverliğinin “sahte yurtseverlik” olduğunu yazıyor.⁵⁰

Marx ve Engels’in eserlerinde bu tanımları neden kullandıklarının ve böylece burjuvazinin ülkesiyle olan duygusal ilişkisini neden bu şekilde olumsuz olarak tanımladıklarının görebildiğim kadarıyla iki açıklaması var. Birinci açıklamayı Marx *Fransa’da İç Savaşlar*’ın birinci taslağında yapıyor ve bu, burjuvazinin bütün dünya pazarlarında faaliyet göstermesiyle ilgilidir. Şöyle diyor Marx: “Burjuvazinin gerçek yurtseverliği – değişik ‘ulusal’ malların sahipleri için kendiliğinden anlaşılmaktadır–, onun mali, ticari ve endüstriyel faaliyetlerinin kozmopolitik karakterinden dolayı silikleşip salt bir fantoma dönüşmüştür.”⁵¹ Bu bağlamda Marx, burjuvazinin yurtseverliğini şovenizmle aynı anlamda kullanıyor:

“Burjuvazinin *şovenizmi*, onun bütün taleplerine ulusal bir kiske kazandırması beklenen salt bir kurumdur. Şovenizm, düzenli ordular aracılığıyla uluslar arası mücadeleleri ebedileştirmek, her ülkede üreticileri diğer her ülkedeki kardeşlerine karşı kışkırtarak boyunduruk altına almak için bir araçtır, işçi sınıflarının kurtuluşunun ilk koşulu olan uluslararası işbirliğini engellemek için bir araçtır.”⁵²

İkinci açıklamayı hem Marx’ın hem de Engels’in yazılarında bulmak mümkün ve bu kapitalist üretim biçiminin kâr etme dürtüsüyle ilgilidir.

Yukarıda Marx ve Engels’in bütünlüklü dünya görüşünü sergilerken, insanın doğa ile uyum içinde yaşayabilmesi için iki koşuldan bahsedip bunun bir bilimsel bir de toplumsal boyutunun olduğuna işaret etmiştim. İkinci açıklamayı sergilerken aynı yere geri dönmek istiyorum. Marx ve Engels’in burjuvazinin yurtseverliğini bu şekilde sınıflandırmalarının ikinci nedeni, onun doğaya ve bütün dünyaya olduğu gibi kendi ülkesine ve halkına da miyop bir bakışla salt kâr etme kaynağı olarak bakmasıdır. Burjuvazinin ülkesiyle olan duygusal ilişkisinin temel dürtüsü bu yararçı bakıştır. Burjuvazi için her şey bu temel dürtüye göre şekillenmek zorundadır. Ülkesinin ve halkının bütün değerleri burjuvazinin elinde bir metaya dönüşür, çünkü “satış sırasında elde edilen kâr, tek dürtü durumuna gelmektedir”⁵³ ve ülkesine karşı duyduğu bütün sorumluluk elde edilecek kâr ile sınırlıdır. Bu söylediklerimizden anlaşılacağı gibi, Marx ve Engels’e göre, işçi sınıfının kurtuluşu, aynı zamanda doğayı ve hayvanı metaya dönüştüren ve onu kâr amacıyla hoyratça ve miyopça kullanan kapitalist üretim biçiminden kurtarmak anlamına gelmektedir. Bu kurtuluş aynı zamanda insanın doğayla uyum içinde yaşayabilmesi için ön koşuldur. İşte bundan dolayı Marx ve Engels’in kurtuluş kuramına bütünlüklü kurtuluş kuramı denmektedir.

⁴⁹ Marx, K., “Auswärtige deutsche Politik”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1982, cilt 5 içinde, s. 155.

⁵⁰ Engels, F., Laura Lafargue’a 20 Haziran 1893 tarihli mektup, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1984, cilt 39 içinde, s. 87.

⁵¹ Marx, K., [Erster Entwurf zum ‘Bürgerkrieg in Frankreich’], Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 17 içinde, s. 559.

⁵² Marx, age., s. 558.

⁵³ Engels, F., *Dialektik der Natur*, Marx-Engels-Werke, cilt 20 içinde, Dietz Verlag, Berlin 1986, s. 455.

Şimdi, Marx ve Engels'in burjuvazinin yurtseverlik anlayışı üzerine söylediklerini okuyunca, okur doğal olarak bunun karşısında işçi sınıfının 'yurtseverliğinin' asıl yurtseverlik, gerçek yurtseverlik olduğuna dair bir söylev beklentisine girebilir. Oysa Marx ve Engels'in sürekli olarak kapitalist toplumda işçi sınıfının kurtuluşunun ancak enternasyonal bir kurtuluş olabileceğini vurguladıklarını görüyoruz. Bu, örneğin o zamanlar Polonya gibi ulusal kurtuluş mücadelesi veren ve ulusal olmayı en çok hak eden uluslar için bile geçerlidir ve ulusal kurtuluş mücadelesini veren halklar dünya işçi sınıfının dayanışmasını her bakımdan hak etmişlerdir. Yani işçi sınıfı kurtuluş mücadelesini enternasyonalizm şiarı altında yapmak zorundadır. Teker teker ülkelerde verdiği kurtuluş mücadelesini boğmak isteyen burjuvazinin uluslararası dayanışmasına karşı işçi sınıfının uluslararası dayanışmasını örgütlemesi gerekmektedir. Bunu ise ancak enternasyonalizm ilkesini temel aldığı oranda başarabilir. Yurtseverlik ilkesine dayanan işçi sınıfının sorumluluk duygusu öncelikli olarak kendi ülkesiyle sınırlı kalacaktır. Oysa işçi sınıfının enternasyonalist bir duyguyla bütün dünyaya karşı sorumluluk duyması gerekmektedir. Onun üretim araçları karşısındaki durumu işçi sınıfını buna zorlamaktadır. Burada *Das Kapital*'den ırkçılık tartışmaları açısından da önemli bulduğum bir cümleyi buraya aktarmak istiyorum: "Siyah deri içindeki emeğin damgalandığı yerde beyaz deri içindeki emeğin kendini kurtarması mümkün değildir."⁵⁴

Marx ve Engels'in, eserlerinde işçi sınıfına çok özel bir bağlamda 'baba vatan' savunuculuğu atfettiklerini görüyoruz. Bu bağlamda Engels işçilerin yurtseverliğini gerçek yurtseverlik olarak tanımlıyor. Bu ancak işçi sınıfının iktidara gelmesinden sonra sosyalizmin kurulmasını engellemek için girişilen dış saldırılara karşı ülkeyi savunmak amacıyla verdiği mücadele için geçerlidir; çünkü onlar artık ülkenin gerçek sahipleri olmuşlardır ve savundukları baba vatan "*gerçek* bir baba vatan"dır.⁵⁵ Paris Komününün kuruluşunda yaşananlar buna iyi bir örnektir. Fransız burjuvazisi Paris Komününü bastırmak için Alman burjuvazisini yardıma çağırmıştır. Bu durumda Fransız proletaryasının baba vatanı savunduğunu düşünüyor Marx ve Engels. Ama bunu yaparken bile Paris proletaryası enternasyonalist ilkedden vazgeçmemiştir, Paris'i genel bir Alman düşmanlığı yaparak savunmamıştır. Fransız burjuvazisi bir taraftan Alman ordularını ülkeyi işgale davet ederken diğer taraftan da ülkede bulunan yabancılara karşı yurtseverlik söylemiyle, deyim yerindeyse bir 'hezeyanı istifâ' havası yaratmıştır. Buna karşı Fransız proletaryası Paris Komününü Alman istilasına ve Fransız burjuvazisine karşı omuz omuza savunmaya gelmiş, Alman proletaryasına dostluk elini uzatmıştır. Burjuvazinin uluslararası dayanışmasına karşı proletaryanın dayanışmasını koymuştur. Engels yukarıda aktardığım "Eberfeld Konuşması"nda komünizme geçmiş uluslar arasında çıkar birliği olduğu için savaşın söz konusu olamayacağını, bunun ancak antikomünist bir ulusun saldırısı durumunda düşünülebileceğini belirtiyor ve bu durumda savunulacak ülkenin "*gerçek* bir baba vatan, *gerçek* bir ocak" olduğunu belirtiyor.⁵⁶ Benzer bir düşüncüyü Engels Karl Kautsky'ye 12 Eylül 1882'de

⁵⁴ Marx, K., *Das Kapital: Kritik der politischen Ökonomie, Erster Band: Der Produktionsprozeß des Kapitals*, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1988, cilt 23 içinde, s. 318; Marx, K., *Kapital*, çev. Alaattin Bilgi, Sol Yayınları, Ankara 1993, s. 313.

⁵⁵ Engels, F., „Zwei Reden in Eberfeld“, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1984, cilt 2 içinde, s. 543.

⁵⁶ Engels, F., age., s. 543.

yazdığı mektupta da tekrarlıyor.⁵⁷ Bu ‘baba vatan’ kavramı klasik Kantçı anlamda dışta diğer baba vatanlardan kalın sınırlarla ayrılan bağımsız, içte ise Smith’in deyişiyle düzenleri ve toplumları, kısacası sınıfları olan bir vatan değildir. Dışta diğer baba vatanlarla bütünleşme arayan ama içte egemen bir vatandır.

Marx ve Engels’e karşı yanlış yorumlanan bu enternasyonalist duruşlarından dolayı sıkça baba vatanı veya yurdu yadsıdıkları suçlamasında bulunulur. Bunu ilk dile getirenlerden birisi, Giuseppe Mazzini’dir. Mazzini’ye göre Marx ve Engels’in başını çektiği Birinci Enternasyonal baba vatanı yadsımaktadır. Engels bu suçlamaya karşı şu yanıtı veriyor: Enternasyonal’in baba vatanı tanımadığı saçmadır. Çünkü Enternasyonal dağıtmayı değil birleştirmeyi amaçlamaktadır, Kant’ın kurguladığı anlamda halkları kalın sınırlarla birbirinden ayıran baba vatanı ortadan kaldırarak dünyanın birliğini kurmak istemektedir.⁵⁸ Ama bundan onların içte farklılıkları olmayan, soyut bir insanlık yaratmak istedikleri sonucu çıkarılmamalıdır. Marx ve Engels dünyanın iç birliğini kurarak bütün halkları hem yaşadıkları yerin hem de bütün dünyanın gerçek sahipleri durumuna getirmek istemektedir. İnsanlığın, üzerinde yaşadığı, Smith’in deyişiyle “sahipsiz dünya”yı nihayet sahiplenebilmesi için gerekli yeni bir dünya düzeni kurmayı amaçlamaktadırlar. Bunu Engels Laura Lafargue’a yazdığı 20 Haziran 1893 tarihli mektubunda açık bir şekilde dile getiriyor. Yazının başında Kant’tan, Smith’ten ve Hegel üzerinden Marx ve Engels’e kadar uzanan bir Leibnizci “birlik içinde çokluk” geleneğinin olduğunu belirtmişim. Engels, Laura Lafargue’a yazdığı bu mektupta bunu çok güzel bir şekilde dile geliyor. Şöyle diyor Engels: “uluslar arası birleşme, sadece *uluslar* arasında olabilir, bundan dolayı onların varlığı, iç meselelerde otonomluğu ve bağımsızlığı zaten uluslararasılık kavramına içkindir”⁵⁹. Dikkat edilirse Engels burada bugünkü ulus-devletlerden oluşan dünya sisteminin temel taşı olan dış otonomluktan bahsetmiyor. Zira artık sosyalizm kurulmuş ve teker teker toplumların ve dünyanın iç bütünlüğü sağlanmış. Kimsenin dış saldırıdan korkması için bir neden kalmamıştır. Dünya herkesin evi ve yurdu olmuştur.

⁵⁷ Engels, F., Karl Kautsky’e 12 Eylül 1882 tarihli mektup, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1985, cilt 35 içinde, s. 358.

⁵⁸ Engels, F., “[Wiedergabe einer Rede von Friedrich Engels über die Beziehungen Mazzinis zur Internationale]”, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1983, cilt 17 içinde, s. 645.

⁵⁹ Engels, F., Laura Lafargue’a 20 Haziran 1893 tarihli mektup, Marx-Engels-Werke, Dietz Verlag, Berlin 1984, cilt 39 içinde, s. 87.